

Rapport til styringsgruppen 0-24 - fra arbeidsgruppe A – Språkgruppen

Kapittel 1: Innledning

I et felles oppdrag fra sine respektive departement, har Utdanningsdirektoratet, Arbeids- og velferdsdirektoratet, Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, Helsedirektoratet og Integrerings- og mangfoldsdirektoratet fått i oppgave å:

Gjennomgå eksisterende tiltak knyttet til forebygging og avhjelping av spesifikke språkvansker i samarbeid med aktuelle kompetansemiljøer, med sikte på å få en bedre koordinert innsats på feltet om tiltak som virker.

Målgruppen for tiltakene som gjennomgås er utsatte barn og unge 0- 24 år. Med dette menes barn og unge med høy risiko for å utvikle vansker som kan lede til manglende kompetanseoppnåelse i skolen og fremtidig marginalisering fra utdanning og arbeidsliv.

En arbeidsgruppe bestående av representanter fra nevnte direktorater har utarbeidet det foreliggende notatet med vurderinger og anbefalinger om justeringer i innretning av eksisterende tiltak. Dette med sikte på å bedre situasjonen for barn og unge med spesifikke språkvansker slik at de blir bedre rustet til å fullføre og bestå videregående opplæring.

Anbefalingene er begrunnet i et kunnskapsgrunnlag som består av:

- Et bakgrunnsdokument om spesifikke språkvansker.
- Svar på forskningsoppdrag hvor følgende hovedproblemstilling blir adressert: Hva viser forskningen er gode tiltak for barn og unge med spesifikke språkvansker, på tvers av sektorer, når det gjelder å fremme deres fungering og utviklingspotensial i utdanning, arbeidsliv og dagligliv?
- Direktoratenes beskrivelse og evaluering av initierte nasjonale tiltak i de ulike sektorene.
- Brukererfaringer hentet inn gjennom en dialogsamling.

Målet med anbefalingene er å møte utfordringer hos målgruppen med tiltak som bidrar til å fremme deres utviklingspotensial.

Arbeidsgruppens mandat

Arbeidsgruppen ble nedsatt september 2015 og har følgende mandat:

Arbeidsgruppen skal innhente et kunnskapsgrunnlag om pågående tiltak innenfor forebygging og avhjelping av spesifikke språkvansker, vurdere gjennomføring og virkning av tiltakene, foreslå endringer og justere tiltakene med spesiell vekt på bedre koordinering og helhetlig innsats på tvers av sektorer. En begrepsavklaring av spesifikke språkvansker skal ligge til grunn for utføring av oppdraget og bidra til avgrensning av vanskeområdet. Relevante kompetansemiljøer knyttet til de ulike direktoratene skal bidra i arbeid knyttet til kartlegging og vurdering av tiltak. Relevante brukerorganisasjoner skal involveres i vurdering av tiltakene.

Direktoratene har en rekke eksisterende tiltak som kan bidra til å avhjelpe vansker hos barn og unge med spesifikke språkvansker og forebygge sekundære vansker. Utdanningsdirektoratet gjennomfører de fleste av kompetansehevingstiltakene, mens øvrige direktorater har tiltak som omhandler kompenserende hjelpemidler, spesifikke elevgrupper, tilrettelegging i arbeidslivet, retningslinjer for undersøkelse av språk, samt tiltak rettet mot helserelaterte vansker. Arbeidsgruppen har sett

nærmere på hvordan sektorer kan samordne tiltak og virkemidler bedre slik at barn og unge med spesifikke språkvansker får den støtten de trenger for å fullføre og bestå videregående skole.

Leseveiledning

Kapittel 2 omhandler begrepsavklaringer og avgrensninger.

I kapittel 3 beskrives utfordringsbildet på bakgrunn av kunnskapsgrunnlaget som er innhentet i forbindelse med oppdraget.

I kapittel 4 gis en kortfattet oversikt over eksisterende nasjonale tiltak og satsinger hvor barn og unge med spesifikke språkvansker er en del av målgruppen.

I kapittel 5 drøfter vi divergensen mellom hva det gjeldende utfordringsbildet viser oss og innretningen på de eksisterende tiltakene i de ulike sektorene, og gir en vurdering av hvordan vi kan adressere utfordringene ved å endre og forsterke tiltakene.

I kapittel 6 kommer arbeidsgruppen med anbefalinger om hvilke endringer som bør gjøres innenfor eksisterende tiltak for å sikre et tverrsektorielt samarbeid som kan ivareta målgruppens behov for tilrettelegging i utdanningsløpet. Vi peker også på behovet for å vurdere nye tiltak.

Kapittel 2: Begrepsavklaring og avgrensninger

Begrepsavklaring

Betegnelsen spesifikke språkvansker brukes om barn og unge med vedvarende språkvansker (Leonard, 2014; Bishop, 2006), som ikke kan forklares med andre former for funksjonsnedsettelse. Spesifikke språkvansker innebærer at det er et misforhold mellom språklige ferdigheter og barnets fungering på andre utviklingsområder.

Spesifikke språkvansker blir vanligvis avgrenset fra generelle språkvansker som er språklige problemer assosiert med eller kan forklares ut fra andre utviklingsforstyrrelser. Spesifikke språkvansker brukes som en samlebetegnelse, og omfatter mange ulike ytringsformer og grader av språklige vansker.

Det er vanlig å angi at rundt 7 % av 5-åringene har slike vansker (Tomblin et al 1997; Leonard, 2014). Ettersom vanskene for de fleste fortsetter inn i skolealder, vil det si at man statistisk kan finne 1 til 2 med spesifikke språkvansker i hver skoleklasse. Spesifikke språkvansker forekommer i alle språk. Hos flerspråklige barn vil vanskene komme til uttrykk i alle barnets talespråk, selv om de kan vise seg på litt ulike måter i første- og andrespråket avhengig av type språk (Leonard, 2014; Kohnert, 2010).

Avgrensninger

Spesifikke språkvansker påvirker mange sider ved livet og daglig fungering. Mange opplever å få betydelige sekundære vansker. Barn og unge med spesifikke språkvansker synes å streve mer med sosialt samspill enn jevnaldrende uten de samme vanskene, og de har en høyere risiko for psykososiale vansker (Rygvoild og Klem, 2016). For å avhjelpe vanskene vil disse barna ha behov for intensive og omfattende tiltak, og en helhetlig tilrettelegging, hvor tiltakene omfatter:

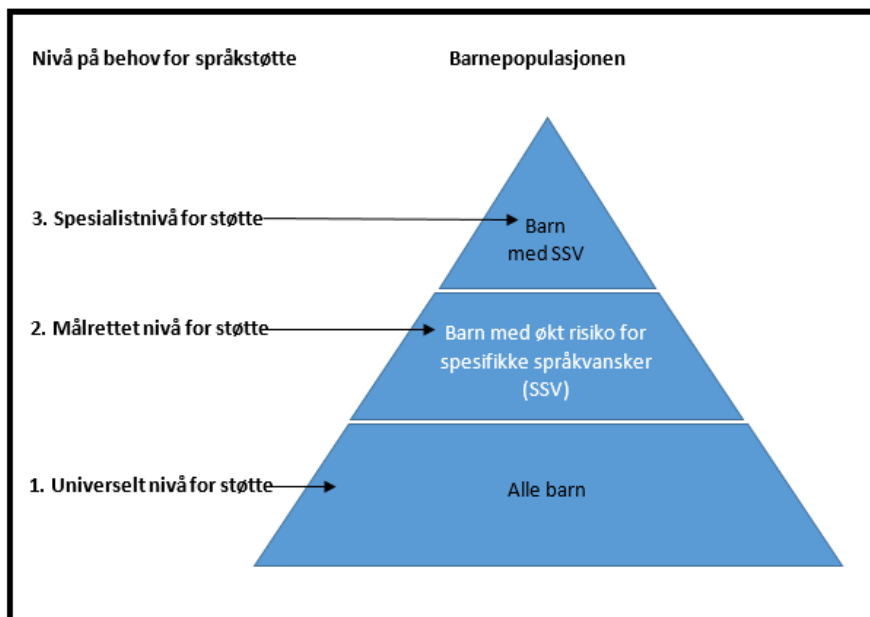
- barnets språklige ferdigheter (ulike aspekter ved språkutviklingen)
- miljøet rundt (tilrettelegging og kompensering)
- forebygging av sekundære vansker

Flere av direktoratene i arbeidsgruppen fant at de, naturlig nok, har få eksisterende tiltak rettet direkte mot målgruppens primærvanske. Men for å sikre en helhetlig tilrettelegging samt ivareta det tverrsektorielle perspektivet, finner vi det hensiktsmessig å løfte frem tiltak rettet mot forebygging av både primær- og sekundærvansker.

I tillegg til det helhetlige fokuset har vi, i kategoriseringen av tiltak, benyttet en tre-nivå-modell som viser ulike nivåer for tiltak og språkstøtte. De tre nivåene omtales som: universelt/generelt nivå, mer målrettet/intensivt nivå og et spesialistnivå for støtte (se figur 1).

- Det universelle nivået omfatter generelle språkstøttende tiltak hvor man tar sikte på å styrke alle barns språk- og kommunikasjonsferdigheter.
- Det mer målrettede nivået for støtte viser til tiltak som retter seg mot barn med avdekket økt risiko for spesifikke språkvansker («barn i gråsonen») og som vurderes å ha behov for og nytte av språklige støttetiltak. Siktemålet er at man ved hjelp av en intensivt innsats kan ta igjen en språkforsinkelse.
- Spesialistnivået for støtte omfatter individualiserte tiltak innen rammen av et helhetlig opplæringstilbud for å imøtekomme behov hos barn og unge som har spesifikke språkvansker. Siktemålet her er å støtte/fremme barnets språkutvikling, lære barnet egnede strategier for å kompensere for og «leve med» språkvanskene samt å hjelpe miljøet med å støtte opp under læring og tilrettelegge for funksjonell kommunikasjon og mestring.

Figur 1 illustrerer modellens 3 nivåer (basert på figur 2 i Gascoigne, 2006:10, her fra sluttrapporten til Statped, Lesesenteret, Skrivesenteret og Matematikksenteret, 2016)

Trekant-modellen illustrerer en ramme for språkstøttende tiltak. Gascoigne (2006) fremhever at mens de fleste barn kun har behov for universelle tiltak/satsinger, vil barn og unge med spesifikke språkvansker ha behov for, og nytte av, støtte på alle nivåer. I dette notatet beskriver vi derfor tiltak på alle nivåer. Tiltaksoversikten på det universelle nivået er imidlertid ikke uttømmende da det samlet fins en lang rekke generelle, språkstimulerende tiltak i barnehage og skole. Vi har gjort et utvalg ut fra relevans og med sikte på å ivareta det tverrsektorielle perspektivet.

Tidlig innsats innebærer en sterk satsing på tiltak på det universelle og mer målrettede nivået. Innsats rettes mot å styrke alle barns språk- og kommunikasjonsferdigheter, hvilket innebærer både

barn med og uten språklige forsinkelser samt barna med mer vedvarende språkvansker (dvs. spesifikke språkvansker). For å sikre god tilrettelegging for alle barn, må man ha systemer for å oppdage de som strever og fagpersoner med kompetanse og mulighet til å følge opp med målrettede språktiltak innenfor rammen for tilpasset opplæring.

Aldersmessig har vi i arbeidet forholdt oss til en målgruppe i aldersspennet 2-24 år. Vi har avgrenset nedad til 2 år fordi det før denne alderen vil være vanskelig å identifisere barn med risiko for spesifikke språkvansker. Dette utelukker naturligvis ikke at viktige forebyggingstiltak kan settes i gang før 2-års alder. I denne sammenhengen vurderer vi likevel disse som så grunnleggende og generelle språk- og samspillsstimulerende tiltak at det faller utenfor vår problemstilling.

For å kunne sette i gang riktig tiltak tidlig, er det nødvendig å oppdage de barna som har spesifikke språkvansker så tidlig som mulig. Til dette fins det ulike kartleggingsverktøy, utviklet for bruk i barnehage, skole, helsetjeneste eller PP-tjenesten. Kvalitetsvurderinger av kartleggingsverktøy har vi valgt å ikke inkludere i vårt arbeid. Vi vurderer det som så faglig omfattende og krevende, at det bør ivaretas av fagpersoner med særlig ekspertise på dette. Derimot vil vi peke på noen forhold som omhandler kartleggingsrutiner på et mer overordnet og organisatorisk plan.

Kapittel 3: Utfordringsbildet

Utfordringsbildet er basert på tre hovedkilder: En *begrepsavklaring*, en *kunnskapsoversikt* over tilgjengelig kunnskap om tiltak og virkning av tiltak, samt *erfaringer* fra ungdommer og unge voksne som har spesifikke språkvansker, foreldre, interesseorganisasjoner/brukerorganisasjoner, og fra praksisfeltet. Begrepsavklaringen og kunnskapsoversikten er utarbeidet av eksterne miljøer på oppdrag fra arbeidsgruppen. Erfaringer er innhentet i en heldags dialogsamling arrangert av arbeidsgruppen. Deltakerne i dialogsamlingen var invitert av Dysleksi Norge og var ungdom med spesifikke språkvansker, foreldre og fagpersoner på feltet.

Kunnskap og erfaringer: Hva er kjente utfordringer og behov for tiltak på disse?

Nedenfor skisseres to typer utfordringsbilder: 1) Utfordringer de som har spesifikke språkvansker opplever som en konsekvens av vanskene 2) utfordringene som ligger i tjenestene i møtet med de som har spesifikke språkvansker. I notatet legges det størst vekt på sistnevnte.

Utfordringsbildet for den enkelte som har spesifikke språkvansker

For den som har spesifikke språkvansker kan utfordringer være relatert til språklig og sosial fungering. Disse dimensjonene henger ofte sammen.

Språklig: For barn med spesifikke språkvansker, starter språkutviklingen ofte sent. Utviklingen av ordforråd er sakte, og sammensetning av ord til setninger skjer senere enn hos jevnaldrende. De kan ha vansker knyttet til å oppfatte hva andre sier, for eksempel strever de med å forstå instruksjoner og beskjeder.

Vanskebildet for barn med spesifikke språkvansker endres med stigende alder. Hverdagsspråket mestres i større grad, mens skolerelaterte og mer avanserte språklige aktiviteter kan fortsatt være utfordrende. Det er bred enighet om at barn med spesifikke språkvansker som vedvarer inn i skolealder, har en økt risiko for språk- og leserelaterte vansker.

Sosialt: Denne gruppen barn og unge synes å streve med å bruke språk i sosial kommunikasjon. De har ofte færre venner og svakere sosiale ferdigheter enn sine jevnaldrende, og dette mønsteret synes å opprettholdes gjennom skolealderen. Det rapporteres en økt grad av emosjonelle problemer hos barn og unge med spesifikke språkvansker. Det er høyere forekomst av blant annet symptomer på angst og depresjon, selv om dette ikke nødvendigvis betyr at språkvanskene er den direkte årsaken til psykososiale vansker.

Utfordringer i tjenestene

I tjenesteapparatet er utfordringsbildet knyttet til både avdekking og avhjelping av spesifikke språkvansker.

For sen og tilfeldig avdekking

Felles for bruker- og praksiserfaringene er at avdekking og avhjelping av spesifikke språkvansker skjer for *sent*, og oppleves som *tilfeldig*. Tidlig avdekking og innsats er viktig for at ikke utviklingsforskjellene mellom barn med spesifikke språkvansker og andre barn skal bli så store. Ungdommer og foresatte i dialogsamlingen delte erfaringen at avdekking og innsats kunne vært foretatt på et tidligere stadium, og mer systematisk. Selv om det ikke er vanlig med screening for å avdekke språkvansker før barnet er 3-4 år, kan tidlige symptomer fanges opp av barnehagepersonalet. Det er flere lekpregede språktiltak som er aktuelle til bruk i barnehagen. Kunnskapsoversikten som ligger til grunn for dette notatet, viser entydig at tiltak som fanger opp tidlige symptomer på spesifikke språkvansker bør igangsettes i barnehagen, og barnehageansatte bør få opplæring i hva spesifikke språkvansker er for å kunne fange opp symptomer på dette.

Mangel på kompetanse i barnehage og skole

Ungdom og foresatte i dialogsamlingen påpekte at mangel på kompetanse om spesifikke språkvansker i skole og barnehage bidrar til ulikheter i avdekking og oppfølging av barn og unge med spesifikke språkvansker. Det er et ønske fra flere av deltakerne at kunnskap om spesifikke språkvansker blir en del av profesjonsutdanningene da dette kan bidra til å møte dagens utfordringer med avdekking, tidlig og riktig innsats, rettigheter til hjelp, samt å lette ulike overganger.

Foresatte var opptatt av PP-tjenestens tilstedeværelse i skolen, og mente at det kunne bidra til at tiltak settes i gang tidlig. Det etterlyses systematikk og flerfaglig kompetanse i kartlegging og diagnose, bl.a. ved at flere profesjoner deltar i diagnostisering for å hindre feildiagnostisering.

Mangel på samarbeid mellom tjenestene, og erfaringsutveksling i overganger

Flere brukere hadde opplevelser med manglende samarbeid og informasjonsutveksling i overganger, for eksempel mellom barnehage og skole, mellom grunnskole og videregående skole, og mellom utdanning og arbeid. Det er en tosidighet ved dette: Profesjonene utveksler ikke relevant kunnskap og erfaring med hverandre, og barn og ungdommer kan vegre seg for å være åpne om diagnose og vanskebildet i frykt for stigmatisering. Dette kan føre til uforutsigbare overganger for det enkelte barn mellom skole og barnehage, mellom skoleslag og mellom opplæring og yrkesliv.

Mangel på spissede tiltak

En tydelig tilbakemelding i dialogsamlingen er at det er lite informasjon om tiltak rettet mot andre elevgrupper, men som også kan hjelpe de med spesifikke språkvansker. Rettighetsregler knyttet til denne type tiltak er utydelige. Videre ble det uttrykt et behov for *mer fleksibilitet* i skolens tilrettelegging, for eksempel hva gjelder hjelp på og i forkant av eksamen, og organisering av undervisningen.

Kunnskapsoppsummeringen fra Rambøll understreker bl.a. at opplæring i smågrupper har positiv effekt, gitt enkelte kriterier. I dialogsamlingen ga ungdommene uttrykk for at én til én undervisning, eller å få tilgang til et stillere og noe adskilt hjørne i klasserommet var positivt for egen læring. Andre uttrykte større læringsutbytte ved deltakelse i klassen dersom undervisningen er tilpasset deres behov. Denne variasjonen i preferanser viser at vi har å gjøre med en heterogen gruppe der det ikke bare er én form for organisering som gjelder. Det bør derimot legges til rette for brukermedvirkning og individuelt tilpasset organisering i den grad det lar seg gjennomføre.

Mangel på kunnskap om rettigheter og tilgang til hjelpemidler

Både ungdommer med spesifikke språkvansker og deres foresatte etterlyser hjelpemidler som kan kompensere for vanskene. Det rapporteres fra flere hold at selve ordbruken i søknad til NAV om hjelpemidler kan være utslagsgivende for om man får hjelpemidler og dekket utgifter til disse eller ikke, som for eksempel tilskudd til datautstyr. Slik kan det argumenteres for at tilgang til hjelpemidler til dels avgjøres basert på *tilfeldigheter knyttet til kompetansen* til søker og den enkelte medarbeider i hjelpeapparatet.

Det at det er lite forskning på tiltak og hjelpemidler som virker, bidrar til å vanskeliggjøre arbeidet i hjelpeapparatet ved at de ikke kan, eller mangler grunnlag for å vurdere om det er hensiktsmessig å sette inn tiltak eller bevilge hjelpemidler, og eventuelt hvilke.

Ungdommer og foreldre erfarer at de *ikke får kunnskap om hvilke rettigheter* de har til tilrettelegging i skolen, hvilke konsekvenser bruk av rettigheter kan ha, for eksempel ved tilrettelegging i eller fritak fra enkeltfag.

For di det kan være krevende for ungdommer med spesifikke språkvansker å gå studiespesialiserende linje, må de ofte gjøre yrkesvalg tidligere enn andre. Det er spesielt uheldig for denne gruppen å velge tidlig, slik en av ungdommene uttrykker: «*Vi modnes godt, men sent.*» God rådgivning fra skolen om hvilke muligheter som finnes blir viktig for ungdommer og foresatte slik at de kan gjøre gode valg for en trygg og selvstendig fremtid.

Mangel på tilpasning av tjenester til en mangfoldig befolkning

Det kan være vanskelig å skille mellom tospråklige barn og unge med svake ferdigheter i norsk og tospråklige barn og unge med spesifikke språkvansker fordi symptomene ofte er de samme. Spesifikke språkvansker hos minoritetsspråklige identifiseres derfor ofte senere enn hos enspråklige¹.

God kommunikasjon med foreldre og godt samarbeid med hjemmene er avgjørende for alle barn og unges læring og utvikling. I all vurdering og kartlegging av barns språkutvikling er foreldrenes vurdering av barnets språk av vesentlig betydning. Når det offentlige tjenesteapparatet møter barn, unge og foreldre som ikke snakker tilstrekkelig norsk må det benyttes kvalifisert tolk. Manglende

¹ Fra kunnskapsgrunnlaget: Spesifikke språkvansker – en begrepsavklaring.

bruk av kvalifisert tolk vil kunne føre til at det tar lenger tid å avdekke spesifikke språkvansker hos disse barna og ungdommene.

Det er i tillegg mangel på kartleggingsverktøy som kan avdekke språkvansker på andre språk enn norsk, og det er generelt lite kompetanse på flerspråklighet og spesifikke språkvansker i barnehage- og skolesektoren, og helsestasjons- og skolehelsetjenesten. Minoritetsspråklige barn og unge med spesifikke språkvansker står derfor i praksis ovenfor andre og flere utfordringer enn norskspråklige.

Kapittel 4: Kartlegging av eksisterende tiltak i direktoratene

En del av mandatet til arbeidsgruppen er å gjennomgå eksisterende tiltak og satsinger knyttet til forebygging og avhjelping av spesifikke språkvansker, med sikte på å få en bedre koordinert innsats på feltet om tiltak som virker. Gjennom ulike metoder har arbeidsgruppens medlemmer søkt og innhentet informasjon i egne direktorater.

Resultatet fra kartleggingene viser at direktoratene har flere eksisterende tiltak som kan bidra til å avhjelpe og forebygge vansker hos barn og unge med spesifikke språkvansker. De fleste av tiltakene rettes mot universelt nivå, to på i målrettet nivå og kun ett på spesialistnivå. For at tiltakene skal ha en målrettet effekt vil det være behov for tilpasninger og justeringer. Disse beskrives i kapittel 5.

Metoder for søk

Kartleggingene er gjort gjennom noe ulike metoder. Bufdir, Hdir og IMDi har innhentet innspill og informasjon gjennom søk i eget bibliotek og arkivsystemer, samt sendt forespørsler på e-post til andre avdelinger om å komme med innspill på relevante tiltak. Til en viss grad har vi også sett til dokumentasjon innhentet til andre arbeidsgrupper i 0-24 programmet, særlig gruppe c, d, m.

NAV har ikke et eget bibliotek som det kan gjøres søk i. Direktoratet har gjennomgått Arbeids- og velferdsetatens interne nettsider, navet og nav.no, samt etterspurt erfaringer fra enkelte fagpersoner som jobber i resultatområdet hjelpemidler og tilrettelegging.

Søkeord: Spesifikke språkvansker, psykisk helse, kartlegging og språk, språkvansker, språkkartlegging, språkutvikling,

Utdanningsdirektoratet har benyttet en annen metode. Med fokus på eksisterende nasjonale satsinger og tiltak rettet mot barn og unge (0-24 år) med spesifikke språkvansker er kartleggingen gjort i samarbeid med Statped, Lesesenteret, Skrivesenteret og Matematikksenteret. Skrivesenteret har hatt en koordinerende rolle i dette arbeidet.

Beskrivelse av relevante eksisterende tiltak

Tiltakene er kategorisert etter nivåene i trekant-modellen beskrevet på side 3.

Tiltak på det universelle nivået (generelle språkstøttende tiltak hvor man tar sikte på å styrke alle barns språk- og kommunikasjonsferdigheter):

1. «Forsøk med NAV-veileder i videregående skole»

«Forsøk med NAV-veileder i videregående skole» er et samarbeid mellom Arbeids- og velferdsdirektoratet/Arbeids- og sosialdepartementet og Utdanningsdirektoratet/Kunnskapsdepartementet om «Program for bedre gjennomføring i

videregående opplæring». Det er inngått samarbeid med Helsedirektoratet og deres tilskuddsordning «Psykologer i de kommunale helse- og omsorgstjenestene». Prosjektet løper fra 2011 til 2018.

Målgruppen er elever i videregående opplæring som står i fare for å falle ut av videregående opplæring, mens formålet er å:

- Forebygge frafall i videregående opplæring og integrere ungdom i arbeidslivet
- Få kunnskap om behov for, og bruken av tiltak og tjenester fra NAV i kombinasjon med tilrettelagt opplæring fra fylkeskommunen.
- Prøve ut en modell for tverrsektorielt samarbeid
- Få kunnskap om omfanget av levekårsproblemer og sosiale problemer blant elever i videregående skole

«Forsøk med NAV-veileder i videregående skole» er en modell for samarbeid. Organiseringen rundt eleven sikrer at tiltak og tjenester fra NAV er koordinert med andre tjenester i «Team for elevtjenester». NAVs samarbeid med andre etater/hjelpeinstanser bidrar også til en koordinert oppfølging av elevene.

Innsatsen skal bidra til samordnet og helhetlig oppfølging fra flere sektorer i arbeidet med å forebygge frafall fra videregående opplæring. Dersom modellen for samarbeid skal kunne videreføres i ordinær drift etter prosjektperioden, må dette være et spleiselag mellom flere sektorer og trolig bør det inngås interkommunale samarbeidsavtaler om tjenester til elever i videregående opplæring.

2. Leksehjelp som hjelpetiltak

Barneverntjenesten kan iverksette hjelpetiltak ved å sørge for at barnet får plass i barnehage eller skolefritidsordning. Også formålet med slike tiltak vil ofte innebære en kombinasjon av avlastning for foreldrene og hjelp til barnet. Barnet kan ha et særlig behov for det tilbudet barnehagen eller skolefritidsordningen representerer, mens foreldrene kan ha behov for avlastning slik at de igjen får mer overskudd til barnet når barnet er hjemme.

Dersom barnet trenger leksehjelp utover det tilbudet de får fra skolen, kan barnevernet gi leksehjelp som hjelpetiltak. Formålet med å sette i verk hjelpetiltak, er å bidra til positiv endring hos barnet eller i familien. Det er viktig å være klar over at det kan benyttes både omsorgsendrende og kompensierende hjelpetiltak, sistnevnte er mest aktuelt for denne målgruppen. Dette er sentrale tiltak for barneverntjenesten, men det kan være et dilemma for foreldre å ta kontakt med barnevernet for få tilgang til disse, da det ikke er foreldrekompetansen som nødvendigvis er utfordringen i familier der barn har språkspesifikke vansker.

3. Videreutdanningstilbud for pedagogisk personale i barnehagen

Fra høsten 2016 er det startet opp et nytt studietilbud for barnehagelærere kalt **Barns språkutvikling og språklæring i barnehagen, inkludert barn med norsk som andrespråk**. Det er universiteter og høgskoler som tilbyr studiet med økonomisk støtte fra Utdanningsdirektoratet. Tilbudet er igangsatt som del av regjeringens kompetansestrategi *Kompetanse for framtidens barnehage – strategi for kompetanse og rekruttering 2014-2020*. Studiet skal ha fokus på barnehagelærerens arbeid med språk for å styrke læring, kommunikasjon og sosiale relasjoner hos barn. I tillegg skal studiet bidra til at barnehagelærere fanger opp barn som strever med sin språklige utvikling, slik at disse får støtte og oppfølging innenfor barnehagens rammer, eller i form av andre tiltak.

4. *Nasjonal faglig retningslinje for undersøkelse av syn, hørsel og språk hos barn, fra 2006*

Målgruppen for *nasjonal faglig retningslinje for undersøkelse av syn, hørsel og språk* hos barn er personell innen primær- og spesialisthelsetjenesten som har ansvar for å gjennomføre syn, hørsel og språk hos barn. Formålet er å oppdage alvorlige syns-, hørsels- og språkvansker tidligst mulig slik at barnet kan henvises videre for nødvendig oppfølging.

Helsestasjon 0-5 år har et tilbud til alle barn. I den generelle helseundersøkelsen av barn anbefales det gjennomført systematisk observasjon av kommunikasjon, språkforståelse og talespråk. Retningslinjen gir en redegjørelse av språkutvikling og språkvansker hos barn, hvilke undersøkelser av barns språk som bør gjøres og på hvilke tidspunkt disse bør utføres. Anbefalt kartleggingsmaterieil for bruk ved helsestasjonens 2- og 4-årskontroll er SATS og SPRÅK 4. Ved mistanke om forsinket språkutvikling skal barnet henvises til videre språkutredning.

Når det gjelder **kartlegging av flerspråklige** barn sier retningslinjen det er viktig å innhente kunnskap om barnets utvikling på morsmålet. Dette begrunnes med at i praksis er det vanskelig å avgjøre om avvik i norskferdigheter (andrespråket) skyldes den alminnelige utviklingen av andrespråket eller om det tyder på spesifikke språkvansker. I all vurdering og kartlegging av barns språkutvikling er foreldrenes vurdering av barnets språk av vesentlig betydning.

Fra 2006 til 2009 var IMDi ansvarlig for en stor satsning der alle 4 åringer i et utvalg kommuner skulle språkkartlegges på helsestasjoner ved hjelp av verktøyet SPRÅK 4. Hensikten var å, så tidlig som mulig, fange opp forsinket språkutvikling hos barn generelt, og manglende norskkunnskaper hos barn med et annet morsmål enn norsk og samisk. I prosjektet ble kartleggingsverktøyet oversatt og utprøvd på 6 minoritetsspråk². Barn med andre morsmål ble kartlagt med det norske verktøyet og med tolk eller foreldre som oversettere.

Det foreligger to rapporter fra prosjektet³ som begge konkluderer med at SPRÅK 4 egner seg godt til å avdekke forsinket språkutvikling hos norsktalende barn. Når det gjelder verktøyets validitet til å avdekke forsinket språkutvikling på andre språk enn norsk, er det stor usikkerhet, og rapportene spriker i sine konklusjoner. Begge understreker imidlertid at for at verktøyet skal virke etter sin hensikt må en rekke forutsetninger være på plass: helsesøstre må ha nødvendig opplæring i bruk av SPRÅK 4 samt god kompetanse om barn med en flerspråklig utvikling og spesifikke språkvansker. God tilrettelegging, oversatte kartleggingsskjemaer, foreldreveiledning og bruk av kvalifisert tolk og godt samarbeid med denne nevnes også.

Revidering av retningslinjen: Retningslinjedelen som omhandler undersøkelse av hørsel er for tiden under revidering. Det er også behov for en revidering av retningslinjen for undersøkelse av syn, men arbeidet er ikke påbegynt. Språkdelen er det per nå ikke planer om å revidere til tross for at både Statped og Folkehelseinstituttet anbefaler dette.

5. *Økt bruk av kvalifisert tolk for å sikre likeverdige offentlige tjenester*

Offentlige tjenester tilpasset mangfoldet i befolkningen er et grunnleggende premiss for å sikre like muligheter for alle i samfunnet. Kvaliteten på tjenestetilbudet avhenger av god kommunikasjon mellom bruker og tjenesteyter. Ved språkbarrierer er tolking et nødvendig virkemiddel for å sikre lik

² Arabisk, somali, tamil, tyrkisk, urdu og vietnamesisk

³ IMDi 2009: *Forsøk med språkkartlegging av førskolebarn på helsestasjoner med bruk av SPRÅK 4*, og Oxford Research 2008: *Se han snakker. Evaluering av kartleggingsverktøyet SPRÅK 4*.

tilgang til tjenestene. Gode tolketjenester er også nødvendig for å få til en effektiv oppgaveløsning for det offentlige.

IMDi er nasjonal fagmyndighet for tolking i offentlig sektor og skal bidra til utvikling av organisatoriske rammer som sikrer forsvarlig tolking. IMDi har en veiledningsrolle ovenfor kommuner og statlige etater i faglige og praktiske spørsmål om tolking, men den enkelte kommune og virksomhet må selv sørge for systemer for bestilling og bruk av tolk. Dette følger av ansvaret for å veilede og informere brukerne. Etater med stort behov for tolketjenester bør også ha gode systemer for å organisere, planlegge og registrere avvik på slike tjenester.

IMDi drifter også Nasjonalt tolkeregister, et innsynsregister som gir oversikt over kvalifiserte tolker og deres formelle kompetanse i tolking mellom norsk og andre språk.

I 2016 ble det innført et forbud mot å bruke barn som tolk i offentlig forvaltning, og regjeringen har satt i gang et arbeid med sikte på en egen tolkelov som skal tydeliggjøre det offentliges plikt til å benytte kvalifisert tolk i saker som berører rettssikkerhet, liv og helse.

6. Språkløyper – nasjonal strategi for språk, lesing og skriving (2015-2019)

Språkløyper skal styrke kompetansen hos barnehagepersonalet og lærere i skolen slik at de kan arbeide for at barn og unges språkutvikling blir styrket, og at barn og unge som strever med språk, lesing og/eller skriving blir fanget opp tidlig. Det er to tiltak i satsingen som særlig kan tematisere barn og unge med spesifikke språkvansker. For det første utvikles det nettbasert støtte- og veiledningsmateriell. I tillegg til de ressursene som er utviklet, skal det suppleres med flere «pakker». Her er det mulig å fremheve spesifikke språkvansker som et temaområde.

For det andre vil skole- og barnehageeiere kunne søke Utdanningsdirektoratet om å bli språkkommune som får tildelt ressurser for å drive kompetansenettverk og skolere ressurspersoner som kan støtte det lokale utviklingsarbeidet i barnehager og skoler. I språkkommuner som ønsker å innrette satsingen mot elever med spesifikke språkvansker, vil det være særlig viktig å oppfordre til at PPT deltar. Denne satsingen er i en startfase og har et potensial for å synliggjøre gruppen barn og unge med spesifikke språkvansker.

7. Strategi for etter- og videreutdanning i PP-tjenesten (2013 - 2018)

Strategi for etter- og videreutdanning for PP-tjenesten inneholder en rekke ulike tiltak for å styrke PP-tjenesten og deres rolle ovenfor barnehage og skole. Formålet med strategien er å styrke ansattes kompetanse, og bidra til et økt fokus på systemrettet arbeid i PPT. Målgruppen for satsingen er ansatte og ledere i PP-tjenesten

Til og med studieåret 2015 - 2016 tilbød Statped etterutdanningstilbudet *Flerspråklighet* som fokuserte på flere forhold knyttet til flerspråklig utvikling, deriblant også identifisering og tilrettelegging for flerspråklige barn med spesifikke språkvansker. Per nå er det ikke noe tilbud innenfor strategien som omhandler spesifikke språkvansker.

For å kunne gi barn og unge en tilfredsstillende oppfølging på spesialistnivået (nivå 3) er det viktig at PP-tjenesten har den nødvendige kompetansen om spesifikke språkvansker. Med dette som bakgrunn bør kompetansetiltakene innenfor strategien videreutvikles slik at f.eks. Statped tilbyr et etterutdanningstilbud med fokus på spesifikke språkvansker.

Tiltak på målrettet nivå (tiltak som retter seg mot barn med avdekket økt risiko for spesifikke språkvansker)

8. Rettigheter i Statens lånekasse

Studenter med nedsatt funksjonsevne kan få ekstra stipend gjennom Statens Lånekasse. Stipendet utgjør cirka 3500 kr per måned og er beregnet på studenter som har dysleksi eller annen form for funksjonsnedsetting som gjør at man ikke har kapasitet til å ha en deltidsjobb ved siden av studiene.

Siden ordningen ble innført i 2011 har antall studenter som har fått ekstrastipend fra Lånekassen steget fra 505 i 2011/2012 til 3382 i 2015/2016. Dette tallet er derimot på langt nær så høyt som antall studenter med lese- og skrivevansker. Dysleksi Norge anslår at så mange som 14 000 studenter har alvorlige utfordringer med lesing og skriving, i tillegg kommer alle studentene med andre former for funksjonsnedsettelse.

Det kan settes spørsmålsteget ved om ordningen er kommunisert godt nok til de som trenger å benytte seg av den. Hvilke beskrivelser og krav til dokumentasjon som må ligge til grunn for å ha rett til ekstra stipend er det også grunn til å se nærmere på.

9. NAV Hjelpemidler og tilrettelegging

Personer som har fått sin funksjonsevne vesentlig og varig nedsatt på grunn av sykdom, skade eller lyte kan søke om stønad til hjelpemidler fra NAV.

Retten til hjelpemidler følger av folketrygdlovens kapittel 10 med tilhørende forskrifter⁴. I hjelpemiddelforskriften er det presisert i § 2 annet ledd at det kan gis hjelpemidler «til bruk i barnehagen, grunnskolen, den videregående skolen, og til bruk i lærlingeordningen».

Hjelpemidler blir hovedsakelig utlånt fra hjelpemiddelsentralen, men noen ganger gis det tilskudd slik at bruker kan kjøpe hjelpemidlet selv. Hjelpemidlene som hjelpemiddelsentralene formidler er spesialutviklet eller spesialtilpasset for funksjonshemmede. Det gis vanligvis ikke støtte til hjelpemidler som finnes i vanlig handel, men det kan gis støtte til ekstrautstyr, eller til nødvendig tilpasning for å kunne ta hjelpemidlet i bruk.

NAV hjelpemidler og tilretteleggings ansvar for å formidle hjelpemidler følger av sektoransvarsprinsippet. Utredningsansvaret er avgrenset til behov for hjelpemidler som følge av et funksjonstap. Avdekking og behandling av sykdom, skade eller lyte faller utenfor NAVs ansvarsområde. Likeså gjør spesialpedagogisk tilrettelegging. Et hjelpemiddel er ikke et mål i seg selv, men skal bidra til å løse praktiske problemer å må ses i sammenheng med andre tiltak.

Selv om hjelpemiddelbehovet er knyttet til arenaer som faller utenfor NAVs ansvar i henhold til sektoransvarsprinsippet, kan NAV hjelpemidler og tilrettelegging bistå kommuner og fylkeskommuner i arbeidet med å legge til rette for barn og voksne, slik at de kan være aktive i hjem, skole og arbeidsliv. NAV skal yte støtte på individ og systemnivå.

NAV gir ikke tilskudd til standard datautstyr til andre enn grunnskoleelever med spesifikke lese- og skrivevansker. Datautstyr til bruk i arbeidslivet anses som arbeidsgivers tilretteleggingsansvar.

⁴ Se Lov om folketrygd av 01.05.1997 (folketrygdloven), se særlig §§ 10-6 og 10-7 jfr. Forskrift av 15. april 1997 nr. 318 om stønad til hjelpemidler mv til bedring av funksjonsevnen i arbeidslivet og i dagliglivet og til ombygging av maskiner på arbeidsplassen (hjelpemiddelforskriften)

Tiltak på spesialistnivå (individualiserte tiltak innen rammen av et helhetlig opplæringstilbud for å imøtekomme behov hos barn og unge som har spesifikke språkvansker).

10. Statped's tjenester rettet mot målgruppen barn og unge med spesifikke språkvansker:

Statped ved fagavdeling språk og tale tilbyr spesialpedagogiske tjenester rettet mot gruppen barn og unge med spesifikke språkvansker, som oftest i samarbeid med PPT.

I samarbeid med PPT, tilbyr Statped følgende tjenester og tiltak rettet mot gruppen barn og unge med spesifikke språkvansker, som oftest etter søknad fra PPT, kommuner eller fylkeskommuner:

- Individuelle tiltaksrettede utredninger av barn og unge med spesifikke språkvansker
- Gruppetilbud for barn og unge med spesifikke språkvansker, inkludert foresatte
- Kurs og kompetansehevingstiltak for PPT og ansatte i skole og barnehage
- Kommunale og interkommunale nettverksamarbeid

I tillegg tilbyr fagavdelingen følgende «åpne tjenester» for å bistå barn og unge med spesifikke språkvansker:

- Anonyme konsultasjoner/drøftingsmøter til fagpersoner
- Kurs for PPT og ansatte i skole i barnehage
- Rullerende telefonvakt 3 t/u
- Utvikler og distribuerer informasjonsmateriell, kartleggingsverktøy og læringsmateriell

Statped fagavdeling Språk og Tale arbeider flerfaglig i tjenesteytingen. Fagfolk med ulike fagkompetanser samarbeider om å imøtekomme behovene som meldes fra kommuner, fylkeskommuner og PP-tjenester.

Oppsummering

Kartleggingen viser at direktoratene har flere eksisterende tiltak som kan avhjelpe vansker hos barn og unge med spesifikke språkvansker og forebygge sekundære vansker. For at tiltakene skal ha mer målrettet effekt er det behov for justeringer og samkjøringer. Disse drøfter vi nærmere i kapittel 5.

Kapittel 5: Behov for endring av eksisterende tiltak

Kapitlene om utfordringsbildet og eksisterende tiltak viser oss at det må endringer til for at barn og unge med spesifikke språkvansker skal få den hjelpen de trenger for å kunne fullføre videregående skole og få varig tilknytning til arbeidslivet. Endringene innebærer både konkrete grep innenfor allerede pågående tiltak, men også endrede rutiner for samhandling mellom instansene som leverer tjenestene. Det er også behov for å vurdere nye og spissede tiltak for denne gruppen.

Med bakgrunn i kapittel 3 og 4 vil vi nedenfor skissere noen områder hvor vi ser at det i dag er mangler med tanke på oppfølging av målgruppen.

Behov for spissing av kompetansehevingstiltak

Det finnes mange allmennpedagogiske tiltak for kompetansebygging som gjelder tilrettelegging for språkutvikling i barnehage og skole. Derimot ser vi at det er mangel på kompetansehevingstiltak knyttet til vanskeområdet spesifikke språkvansker. God kompetanse blant ansatte kan motvirke utfordringer med at tiltakene settes inn tilfeldig og kvaliteten på oppfølgingen er prisgitt den enkelte

fagpersoners kunnskaper. Det er behov for å spisse de nasjonale kompetansetiltakene som omhandler generell språkutvikling både for PP-tjenesten, barnehagelærere og lærere i skolen. Slik kan barn og unge med spesifikke språkvansker bli oppdaget tidlig, tiltak blir satt inn tidlig og de får en oppfølging tilpasset deres behov. Dette kan igjen bidra til at sekundære vansker som lese- og skrivevansker og fagvansker begrenses etter hvert som elevene blir eldre.

Styrking av PP-tjenestens kompetanse

For å styrke PP - tjenestens kompetanse på området bør tiltak innenfor SEVU-PPT i større grad rette seg mot særskilte vanskeområder som spesifikke språkvansker. PP-rådgivere som bidrar med kunnskap om vanskefeltet i barnehager og skoler kan både forebygge og avhjelpe at vanskene utvikler seg. Statped innehar spisskompetanse på denne målgruppen og bør i større grad bidra til å øke kompetansen i PP-tjenesten slik at de blir rustet til å arbeide målrettet med feltet både på individnivå og systemnivå.

Arbeidsgruppen mener at det er behov for å styrke PP-tjenestens kompetanse på området spesifikke språkvansker.

Styrking av kompetansen blant ansatte i barnehager og skoler

Språkløyper

Når det gjelder kompetanse om språk, lesing og skriving blant ansatte i barnehage og skole, er satsingen Språkløyper et tiltak med potensiale for å synliggjøre målgruppen. Barn og unge med språkvansker er en av målgruppene satsingen retter seg spesielt mot. Det er opp til den enkelte kommune/fylkeskommune å bestemme hvilke målgrupper de ønsker å arbeide med. Både gjennom lett tilgjengelig nettbasert støtte- og veiledningsmateriell (kompetanseutviklingspakker), lokalt utviklingsarbeid i kompetansenettverk og opplæring av lokale ressurspersoner, kan kunnskap om kjennetegn ved målgruppen og effektive tiltak spres. Våren 2017 publiseres en kompetanseutviklingspakke med tema språkvansker for både barnehage og barnetrinn.

Barnehagen er en sentral arena for avdekking av vansker og tidlig igangsetting av tiltak. Det krever en spisset kompetanse hos barnehageansatte. Det pågår nå flere parallelle prosesser på barnehageområdet i Kunnskapsdepartementet og Utdanningsdirektoratet hvor det kan være mulig å påvirke de tiltakene som settes i verk. Dette gjelder oppfølging av Meld. St. 19, arbeid med ny rammeplan for barnehagen, utvikling av støtte- og veiledningsmateriell til denne og revidering av kompetansestrategien for barnehage.

Videreutdanning for barnehagelærere

Strategien «Kompetanse for framtidens barnehage» er en strategi for kompetanse og rekruttering for perioden 2014-2020. Hovedtiltaket i strategien er et system for kompetanseutvikling i barnehagen og den retter seg mot alle ansatte. Et av videreutdanningstilbudene som tilbys er «Barns språkutvikling og språklæring i barnehagen». For inneværende år er det en klart større andel barnehagelærere som deltar på dette tilbudet i forhold til andre tilbud. Det viser at det er en stor interesse for kompetanse på fagfeltet generell språkutvikling. De nasjonale føringene for tilbudene spesifiserer ikke at tilbudet om språkutvikling også omfatter kompetanse om barn med spesifikke språkvansker. Dersom deltakerne også fikk kunnskap om spesifikke språkvansker, vil denne kunnskapen kunne spres til flere – og til de som jobber nærmest barna. En forsterking av de

nasjonale føringene og en tett oppfølging av tilbudene studieplassene tilbyr, kan være tiltak som bør vurderes i det videre arbeidet med Kompetansestrategien.

Rammeplan for barnehagen med tilhørende støtte- og veiledningsmateriell

Meld. St. 19 Tid for lek og læring (2015-2016) skisserer de viktigste prioriteringene for å styrke kvaliteten på innholdet i barnehagen i arbeidet med ny rammeplan. Her fremhever spesielt regjeringen behovet for å sikre at alle barnehager arbeider godt med utvikling av barns språk, dette gjelder også barn som har særlige utfordringer knyttet til språkutvikling. Forskning viser derimot at mange barn med behov for særlig støtte og tilrettelegging ikke får et godt nok tilbud i barnehagen, samtidig som at overgangen mellom barnehage og skole kan bli bedre (Wendelborg mfl.2015). Regjeringen ønsker at ny rammeplan tydeliggjør og definerer barnehagens ansvar for barn med særlige behov, og samtidig ønsker de at revisjonen av kompetansestrategien skal gi barnehagelærere bedre muligheter for faglig oppdatering og utvikling av spisskompetanse på prioriterte områder. Meld. St. 19 presiserer at regjeringen vil videreutvikle og utvikle materiell for barnehagens språkarbeid, samt materiell som kan understøtte tiltak for kunnskaps- og erfaringsutveksling på tvers av sektorene. Støtteressurser og veiledningsmateriell knyttet til avdekking og oppfølging av barn med spesifikke språkvansker kan her være spesielt relevant å utvikle.

Arbeidsgruppen mener at det er behov for å styrke kompetansen om spesifikke språkvansker i barnehager og skoler gjennom spissing av pågående tiltak og utvikling av støtte og veiledningsmateriell.

Styrking av kompetansen i helsestasjoner og hos NAV

I tillegg til styrking av eksisterende tiltak innenfor kompetanseutvikling, er det også behov for nye tiltak som kan styrke kompetansen om spesifikke språkvansker hos helsesøstre som sitter med ansvaret for språkkartlegging av barn, samt ansatte ved NAV hjelpemiddelsentral, både de som har ansvar for søknadsbehandling, men også rådgivere som jobber med formidling og utprøving av hjelpemidler. Kompetansetiltak i helsestasjonen må ses i sammenheng med en eventuell revidering av *nasjonal faglig retningslinje for undersøkelse av språk* hos barn. Kompetansetiltak for ansatte ved hjelpemiddelsentralene må bidra til nødvendig kunnskap på systemnivå for å ivareta hjelpemiddelordningen på en god måte.

Arbeidsgruppen mener at det er behov for å styrke kompetansen om spesifikke språkvansker hos helsesøstre som har ansvar for språkkartlegging og ansatte ved NAV hjelpemiddelsentraler.

Behov for tydeligere informasjon om rettigheter for foresatte og barnehage/skole

Både foresatte og ungdommer med spesifikke språkvansker etterlyser hjelpemidler. Det er stort behov for kunnskap om retten til hjelpemidler, og informasjon om hvordan brukergruppen får tilgang til hjelpemidler som kan avhjelpe deres utfordringer.

For personer med spesifikke språkvansker er det særlig datahjelpemidler som anses å ha nytteverdi. NAV hjelpemidler og tilrettelegging kan gi stønad til spesialtilpassede datahjelpemidler og til spesielt tilrettelagt programvare.

Utredning, formidling, opplæring og oppfølging av hjelpemidler i undervisningen er kommunenes og fylkeskommunenes ansvar. En sentral utfordring er å tydeliggjøre hva som er folketrygdens ansvar og hva som er skolens ansvar.

For datahjelpemidler til bruk i skolesammenheng skal skolen/lærebedriften/PP-tjenesten utrede elevens behov. Dette kan gjøres i samarbeid med aktuelle samarbeidspartnere i kommunehelsetjenesten, spesialpedagogiske kompetansesentra, hjelpemiddelsentralen og andre. Kontaktpersonen ved skolen må dokumentere at hjelpemidlet skal inngå i det pedagogiske opplegget ved skolen. I begrunnelsen for søknaden skal det gis en generell beskrivelse av undervisningen, og hvorfor det er nødvendig med datahjelpemidler. Det skal oppgis et navn på oppfølgingsansvarlig i skolen.

Når det gjelder støtte til programvare må det i søknaden tydeliggjøres hensikten med bruken av programvaren. Dette fordi én og samme programvare kan være både et pedagogisk tiltak og et praktisk hjelpemiddel. Er hensikten å bruke en programvare til for eksempel å trene eller lære begreper, er det pedagogisk. Hvis det er for å kunne kommunisere, er det et hjelpemiddel.

Hjelpemiddelsentralene kan være en ressurs for kommuner og fylkeskommuner når det gjelder råd og veiledning i enkeltsaker der de innehar kompetanse. Spesifikke språkvansker er imidlertid et område NAV Hjelpemidler og tilrettelegging ikke jobber spesielt med. For å yte bedre tjenester har NAV derfor behov for mer kunnskap på dette området. Økt kompetanse vil kunne sikre lik tilgang til hjelpemidler og tilrettelegging for målgruppen. I dag opplever man at tilgangen til hjelpemidler til dels baseres på tilfeldigheter og kan være avhengig av ordlyden i søknaden. Det er også behov for mer kunnskap om hvilke hjelpemidler som faktisk har nytteverdi for brukergruppen.

Arbeidsgruppen mener det er behov for å tydeliggjøre og spre informasjon om retten til hjelpemidler for barn og unge med spesifikke språkvansker. Det bør også orienteres bedre om hvilken sektor som har det overordnede ansvaret for formidlingen av de bestemte hjelpemidlene, både hos brukergruppen og foreldrene, og i tjenestene.

Behov for endring i rett til tilskudd til kjøp av ordinær PC

Stortinget vedtok i Revidert Nasjonalbudsjett for 2014 at tilskuddsordning for stønad til PC for skoleelever med lese- og skrivevansker skulle innføres fra og med 1.8.2014. Denne ordningen er avgrenset til kun å gjelde personer med spesifikke lese- skrivevansker. Det at en bestemt diagnose utløser rett til tilskudd til kjøp av ordinær PC som også andre brukergrupper kan ha behov for oppleves som urimelig.

Arbeidsgruppen mener at retten til tilskudd til PC ikke skal baseres på diagnose men heller behov og nyttiggjørelse.

Behov for forpliktende samarbeid mellom nivåer i utdanningsløpet og mellom ulike sektorer

Forpliktende samarbeid mellom helsestasjonen og barnehagen

Det er et mål at tidlig tegn på spesifikke språkvansker skal oppdages så tidlig som mulig. Helsestasjonens 4 –års kontroll kan bidra til identifisering av risiko for språkvansker. I barnehagen kan personalet oppdage at et barn har svakere språklige ferdigheter enn jevnaldrende, uten at det er noen opplagt årsak til barnets vansker. Som for andre vansker, er tidlig intervensjon viktig for å gi

nødvendig støtte til barnets språkutvikling dersom barnet viser risiko for spesifikke språkvansker. En utfordring er derfor formidling av kunnskap mellom helsestasjon og barnehage. Oppdages vansken på helsestasjonen, men ikke formidles videre til den arena hvor tiltak kan settes inn, vil ikke barnet få det nødvendige pedagogiske tilbudet og støtten det har behov for å få en optimal utvikling. Det er viktig å involvere foresatte på et tidlig tidspunkt og at foreldrene samtykker til et samarbeid mellom de ulike aktørene.

Helsestasjonen er sentral i kartleggingen av barns språk. Helsedirektoratets «Nasjonal faglig retningslinje for undersøkelse av syn, hørsel og språk hos barn» anbefaler hvilke undersøkelser av språk som bør gjøres på ulike alderstrinn. Kartleggingsverktøyet Sats og SPRÅK 4 anbefales på henholdsvis 2 år og 4 år. Ved mistanke om forsinket språkutvikling, skal barnet henvises videre.

Helsestasjons- og skolehelsetjenesten skal i tråd med Forskrift om helsestasjons- og skolehelsetj. § 2-1 ha rutiner for samarbeid med andre kommunale tjenester. Her inngår kommunens barnehager.

Barnehagen på sin side tilrettelegger for barnets språkutvikling og vil være den naturlige arenaen for å sette inn intensive tiltak rettet mot barn som oppdages med språkvansker på helsestasjonen. Det er derimot ikke lovfestet et gjensidig forpliktende samarbeid mellom disse to sektorene for å sikre en helhetlig oppfølging av barn med spesifikke språkvansker. Uten et slikt forpliktende samarbeid kan det settes spørsmålsteget ved om det etiske hensynet knyttet til kartlegging er ivarettatt. Dersom helsestasjonen oppdager vansker hos barn, må disse følges opp med målrettede tiltak. Arbeidsgruppen mener at dersom ikke den oppfølgingen skjer, er det heller ikke forsvarlig å språk-kartlegge barn.

Helsedirektoratet har under utarbeidelse nye nasjonale faglige retningslinjer for helsestasjons- og skolehelsetjenesten. I retningslinjen er det en egen anbefaling som omhandler samarbeid med barnehager. Barnehagen på sin side har derimot ikke en lovfestet plikt til å samarbeide med helsestasjonen.

Arbeidsgruppen vil peke på behovet for å harmonisere lovverket for helsestasjons- og skolehelsetjenesten og barnehagen slik at de får en gjensidig forpliktelse til samarbeid som sikrer oppfølging av blant annet barn med spesifikke språkvansker.

[Forpliktende samarbeid knyttet til overganger i utdanningsløpet](#)

Også overganger seinere i utdanningsløpet er viktig, dette gjelder både overgangen mellom barnehage-skole, barneskole-ungdomsskole, ungdomsskole-videregående skole og videregående skole – høyskole/universitet. Ikke bare kunnskap om selve språkvansken bør formidles videre, men også kontinuitet for selve tiltaket er viktig. Effekten av tiltak i barnehagen reduseres om de ikke videreføres i skolen. Det vil også kunne oppleves som en ekstra belastning hos både barn og foresatte om de gjentatte ganger må forklare og dokumentere vansken for å få nødvendig hjelp. Gode rutiner i overgangsfasene kan forhindre dette, samt sikre elevens framgang ved at tiltakene ikke avsluttes eller får avbrekk mens saken skal behandles på nytt.

I utarbeidning av en individuell plan i barnehagen, eller en individuell opplæringsplan i skolen, bør planer og ansvar for overføring av kunnskap, hjelpemidler og tiltak beskrives.

Arbeidsgruppen mener at forpliktende faglig samarbeid i overganger bør sikres slik at tiltak knyttet til barn og unge med spesifikke språkvansker blir fulgt opp og videreført i utdanningsløpet.

Behov for revidering av nasjonal faglig retningslinje for undersøkelse av språk hos barn

Det pågår et revideringsarbeid knyttet til den nasjonale faglige retningslinjen for undersøkelse av syn, hørsel og språk hos barn. Det er kun delene om hørsel og syn som er vedtatt revidert. Retningslinjen for undersøkelse av språk er det ikke planer om å revidere i denne omgang. Statped og Folkehelseinstituttet anbefaler en revidering av språkdelen.

Folkehelseinstituttet foreslår bl.a. at retningslinjen gir bedre og mer utfyllende beskrivelser av alle grupper språkvansker slik at helsepersonell er i stand til å oppdage de ulike typene språkvansker på et så tidlig tidspunkt som mulig, samt beskrive ulike metoder man kan bruke og hva som er styrker og svakheter med de ulike metodene.

Retningslinjen anbefaler to systematiske språkbobservasjoner som helsestasjonen kan benytte seg av ved to- og fireårskontroll; SATS og Språk 4. I dag er disse kartleggingsverktøyene kun tilgjengelige på papir. Hvis verktøyene skal videreføres må copyright med utviklerne avklares slik at de kan inngå i helsestasjonenes elektroniske datasystemer.

Arbeidsgruppen mener at det er behov for at retningslinjen for undersøkelse av språk gjennomgås og oppdateres i tråd med ny kunnskap.

Behov for å sikre likeverdige tjenester

Hver fagsektor har ansvar for utvikling og tilpasning av eget tjenestetilbud, slik at det møter behovene hos alle grupper og individer, også i innvandrerbefolkningen. Det gjelder også ansvar for å vurdere behovet for tolk, samt å kvalitetssikre tolken som benyttes.

For å sikre likeverdige tjenester for alle er det behov for mer kunnskap om barn og unge med spesifikke språkvansker som er flerspråklighet. Uten mer kunnskap i tjenestene om dette vil minoritetsspråklige barn stille langt svakere enn norsk språklige barn. Det er behov for kartleggingsverktøy som kan avdekke språkspesifikke vansker på andre morsmål enn norsk, og tilrettelagt kommunikasjon med foreldre gjennom kvalifisert tolk. For å sikre god kommunikasjon via tolk bør tjenesteytere ha gode systemer for bestilling og bruk av tolk der bruk av Nasjonalt tolkeregister inngår i virksomhetens rutiner. Offentlige tolkebrukere bør også ha kunnskap om tolkens ansvarsområde og arbeidsmåter, og sitt eget ansvar når det kommer til å tilrettelegge for forsvarlig tolking. For å svare på et økende opplæringsbehov, har Høgskolen i Oslo og Akershus utviklet et dagskurs i kommunikasjon via tolk til ansatte i offentlig sektor.

Arbeidsgruppen anbefaler innføring av rutiner for bruk og bestilling av kvalifisert tolk i berørte sektorer, og at det arbeides for at disse gjøres kjent i underliggende tjenester. Obligatorisk opplæring i bruk av tolk for ansatte i tjenester med stor behov bør også vurderes.

Kapittel 6: Anbefalinger

Arbeidsgruppen mener at det er behov for justeringer knyttet til flere av de pågående nasjonale tiltakene som berører målgruppen barn og unge med spesifikke språkvansker. Det er også behov for å vurdere nye tiltak. Hovedhensikten med anbefalingene er å få tiltak som er mer målrettede inn mot avhjelping og forebygging av vansker, samt legge til rette for et mer forpliktende samarbeid mellom sektorer slik at tiltakene framstår mer helhetlige for målgruppen. Dette mener arbeidsgruppen er helt avgjørende for å sikre bedre gjennomføring for denne gruppen i videregående opplæring og bedre tilknytningen til arbeidslivet.

Samtidig er det viktig å understreke at avhjelping og forebygging av vansker hos denne målgruppen forutsetter at det settes i gang en helhetlig tilrettelegging i tidlig alder. Det innebærer at man gir en nødvendig støtte til barnets språkutvikling, ruster miljøet til best mulig å ivareta barnets behov samt forebygger sekundære vansker. Dersom tilbud om nødvendig oppfølging ikke foreligger, må man stille spørsmål om det er etisk forsvarlig å sette inn ressurser på tidlig avdekking og kartleggingsverktøy som kan avdekke språkspesifikke vansker. Dette er et viktig og prinsipielt spørsmål som arbeidsgruppen mener må tas med i det videre arbeidet.

Nedenfor følger arbeidsgruppens anbefalinger og forslag til hvilke direktorater som alene eller i samarbeid kan følge opp disse. Vi gjør oppmerksom på at vi har gjort noen prioriteringer i forhold til hvilke områder som løftes frem i dette kapittelet. Det betyr at det er utfordringer som er beskrevet i kapittel 3, som ikke blir adressert i anbefalingene.

Justering av pågående kompetansehevingstiltak

Arbeidsgruppen foreslår følgende justeringer innenfor pågående nasjonale kompetansehevingstiltak som gjennomføres av Utdanningsdirektoratet:

- Fokus på spesifikke språkvansker forsterkes i tilbud innenfor Strategi for etter- og videreutdanning i PPT. Det igangsettes et etterutdanningstilbud i regi av f.eks. Statped som bidrar til at PP-tjenesten blir rustet til å arbeide målrettet med feltet både på individnivå og systemnivå i barnehage og skole, både knyttet til norskspråklige og flerspråklige barn. Tilbudet gjennomføres 2017/18.
- *Språkløyper* tematiserer målgruppen barn og unge med spesifikke språkvansker i kommende nettressurspakker. Både gjennom lett tilgjengelig nettbasert støtte- og veiledningsmateriell, lokalt utviklingsarbeid i kompetansenettverk og opplæring av lokale ressurspersoner, kan kunnskap om kjennetegn ved målgruppen og effektive tiltak spres. PP-tjenesten oppfordres sterkt om å delta i satsingen.
- Videreutdanningstilbudet *Barns språkutvikling og språklæring i barnehagen* forsterker tematikken rundt barn og unge med spesifikke språkvansker. Presiseringer om dette bør inngå i de nasjonale føringene, samtidig som at det legges til rette for en noe tettere oppfølging av tilbudene som studiestedene tilbyr.
- I forbindelse med ny Rammeplan for barnehage, utarbeides det støtte- og veiledningsmateriell spesielt knyttet til avdekking og oppfølging av barn med spesifikke språkvansker. Det bør utvikles materiell for barnehagenes språkarbeid, samt materiell som kan understøtte tiltak for kunnskaps- og erfaringsutveksling på tvers av sektorene.

Oppfølging: Utdanningsdirektoratet

Tydligere informasjon om rettigheter knyttet til hjelpemidler og støtteordninger

Arbeidsgruppen foreslår følgende justeringer:

- Informasjon om retten til hjelpemidler og informasjon for å sikre at brukergruppen får tilgang til hjelpemidler som kan bidra til å avhjelpe deres utfordringer, må formidles tydeligere og implementeres bedre i kommuner og fylkeskommuner enn det som er tilfellet i dag. Her blir det viktig å sikre at informasjonen også når ut til brukere som ikke har norsk som morsmål.

Oppfølging: AVdir

- Sektoransvaret bør tydeliggjøres og nødvendige avklaringer må gjøres med tanke på hvilken sektor som er ansvarlig på hjelpemiddelområdet. På denne måten vil grunnlaget for samarbeid mellom NAV hjelpemidler og tilrettelegging og skolene bedres og brukerne får lettere oppfølging
Oppfølging: Utdanningsdirektoratet og AVdir
- Ordningen med ekstra stipend gjennom Statens Lånekasse for studenter med nedsatt funksjonsevne bør gjennomgås med hensyn til hvordan den praktiseres, samt informeres bedre om for å sikre at unge med spesifikke språkvansker inkluderes i ordningen.
Oppfølging: Utdanningsdirektoratet

Endring i formelle føringer

Arbeidsgruppen anbefaler justeringer i formelle føringer for å bidra til forsterket effekt av pågående tiltak og bedre samarbeid mellom sektorer:

- Forskriften for helsestasjons- og skolehelsetjenesten bør harmonisere med barnehage og skole slik at sektorene får en gjensidig forpliktelse til samarbeid som sikrer oppfølging av blant annet barn med språkvansker.
Oppfølging: Utdanningsdirektoratet og Helsedirektoratet
- Retningslinje for undersøkelse av språk gjennomgås og oppdateres i tråd med ny kunnskap for å sikre bredere kjennskap til ulike typer språkvansker på helsestasjonen. På den måten vil helsepersonell bli bedre i stand til å oppdage de ulike typene språkvansker på et så tidlig tidspunkt som mulig og gi gode råd til foreldre om oppfølging videre.
Oppfølging: Helsedirektoratet
- Innføring av bestillingssystemer og rutiner som kan øke bruk av kvalifisert tolk og sikre likeverdige tjenester i kommunale tjenester og statlige etater. For etater med rutiner er det viktig å sikre at disse blir kjent blant de ansatte. Opplæring i bruk av tolk bør også vurderes.
Oppfølging: Ansvarlig sektormyndighet. IMDi kan bistå med fagkompetanse.
- Bestemmelsen knyttet til tilskudd til PC gjennomgås og endres slik at retten til tilskudd vurderes ut fra behov og nyttiggjørelse snarere enn ut fra bare diagnose.
Oppfølging: AVdir.

Forslag til nye tiltak som bør vurderes i det videre arbeidet

Arbeidsgruppen peker også på behov for nye tiltak som ikke kan ivaretas ved justering av pågående tiltak:

- Det legges til rette for en samarbeidsarena mellom NAV og kommune/skole/barnehage hvor kunnskap om rettigheter knyttet til hjelpemidler og støtteordninger spres.
Oppfølging: AVdir. og Utdanningsdirektoratet
- Kommuner og fylkeskommuner har rutiner for å utarbeide skriftlige samarbeidsavtaler som sikrer gode overganger i utdanningsløpet.
Oppfølging: Utdanningsdirektoratet. Kan kobles på pågående revisjon av veileder for spesialpedagogisk hjelp og spesialundervisning.
- Det er behov for å styrke kompetansen om både spesifikke språkvansker generelt og spesifikke språkvansker og flerspråklighet spesielt hos helsesøstre som sitter med ansvaret for språkkartlegging av barn. Dette må ses i sammenheng med en eventuell revidering av nasjonal faglig retningslinje for undersøkelse av språk hos barn.
Oppfølging: Helsedirektoratet

- Det legges til rette for kompetansetiltak for NAV-ansatte som bidrar til nødvendig kunnskap på systemnivå for å ivareta hjelpemiddelordningen på en god måte.
Oppfølging: AVdir.
- Det igangsettes forskning om hvilke tiltak og hjelpemidler som er nødvendige og hensiktsmessige for barn og unge med spesifikke språkvansker for å styrke deres fungering i utdanningsløpet og sikre fullføring i videregående opplæring.
Oppfølging: AVdir. og Utdanningsdirektoratet

Arbeidsgruppen mener at det som helt avgjørende at styringsgruppen ser anbefalingene fra andre arbeidsgrupper i 0-24 programmet i sammenheng for å sikre en helhetlig implementering i sektorene lokalt.

Arbeidsgruppen ønsker tilbakemelding fra styringsgruppen på følgende punkter:

- Innspill til en eventuell prioritering mellom anbefalingene
- Innspill til videre oppfølging av anbefalingene på bakgrunn av arbeidsgruppens forslag. Mandatet til arbeidsgruppen utgår februar 2017 som betyr at gruppen som sådan opphører. Dette er lagt til grunn for forslag til videre oppfølging skissert ovenfor. Anbefalingene følges opp med ansvar i linja i de direktoratene som er berørt.